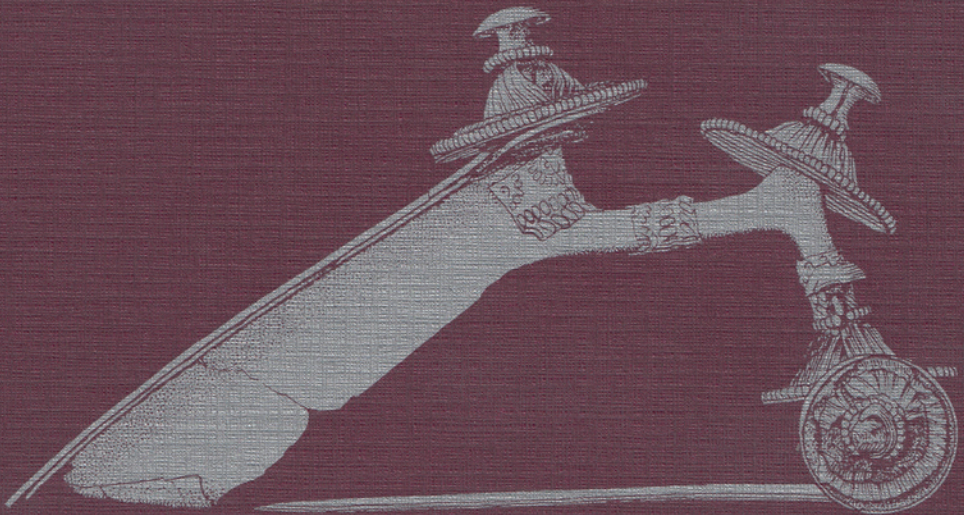


KUML
2009



KUML 2009

Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab

With summaries in English

I kommission hos Aarhus Universitetsforlag

Oldtidsforfattere under arkæologisk kontrol

Om skriftlige kilder og materiel kultur i Sydskandinavien

AF SØREN SKRIVER TILLISCH

Antikkens skriftlige kilder bliver i dag forholdsvis sjældent anvendt i forbindelse med studier af Sydskandinaviens forhistorie. Dette har bestemt ikke altid været tilfældet, og den nuværende situation har især to årsager. For det første misbruget af de skriftlige kilder mange steder i Europa i 1930'erne og 1940'erne, og for det andet den stigende professionalisering af arkæologien fra 1950'erne og fremefter, der satte en langt større fokus på den materielle kultur frem for tidligere tiders fokus på de skriftlige kilder.

Efterhånden som interessen blandt mange arkæologer har flyttet sig fra lokale eller regionale studier af den materielle kulturarv til overregionale og/eller globale perspektiver, er de skriftlige kilder imidlertid atter blevet interessante.¹

I den udenlandske litteratur er der en udstrakt diskussion af muligheder og begrænsninger ved anvendelsen af skriftlige kilder i forbindelse med materiel kultur, særlig når protohistoriske eller historiske perioder er til diskussion. En lignende diskussion har hidtil været fraværende i dansk forhistorisk arkæologi, på trods af at historiske og/eller etnografiske kilder i de sidste 10-15 år har været anvendt i forbindelse med bl.a. tolkningen af de store moseofferfund, Gudme-Lundeborg-komplekset og diskussionen om Sydskandinaviens forhold til Romerriget.²

Resultatet af den manglende diskussion af brugen af de skriftlige kilder i forbindelse med forhistorisk materiale er en til tider mangelfuld metodik. F.eks. nævner Thomas Grane i en ellers udmærket artikel om de romerske kilder til Sydskandinavien, at vandremotiver er et udpræget træk ved kilderne, og at det besværliggør tolkningen af dem. På sider længere henne gengiver han imidlertid netop et sådant vandremotiv, nemlig om germanernes kropsbygning og hårfarve, ukritisk i forhold til det arkæologiske materiale. Dette sker på

trods af, at det pågældende vandremotiv kan følges tilbage til Herodots beskrivelse af skytherne i det 5. århundrede f.Kr.³

I det følgende vil jeg gennem tre eksempler præsentere skelettet til en metodik, i hvilken materiel kultur og skriftlige kilder kan indgå i et frugtbart samspil. De tre eksempler er først Pytheas fra Massalias rejse til Thule og ravlandet Abalus, dernæst sammenligningen af udvekslingen på Gudme-Lundeborgpladsen med den romersk-indiske oceanhandel, og endelig fremkomsten af »danerne« i de historiske kilder omkring 550 e.Kr. og dette fænomens mulige arkæologiske udtryk. Forudsætningen for at forstå de tre eksempler er en diskussion af mulighederne for anvendelse af historiske/etnografiske kilder i forbindelse med studiet af forhistorisk materiel kultur, en gennemgang af kildernes indbyrdes forhold, samt en kort diskurs om brugen af skriftlige kilder i dansk forhistorisk arkæologi.⁴

Skriftlige kilder og materiel kultur

De skriftlige kilder og den forhistoriske arkæologi har et ambivalent forhold til hinanden. Intet sætter farve på en tør arkæologisk afhandling som et par raske referencer til Tacitus, men omvendt er de skriftlige kilder principielt set uanvendelige i forbindelse med materiel kultur, da de fra et arkæologisk synspunkt formodes at fortælle en subjektiv historie over for den materielle kulturs objektive. Desuden består der kun i sjældne tilfælde plausible direkte relationer mellem skriftlige kilder og materiel kultur.

Et sådant tilfælde kunne være Hobygravens udstyr (fig. 1). Indskriften »C. SILIUS« i bunden af et af sølvbægrene kan fortolkes således, at de og det øvrige udstyr i graven er en gave fra Gaius Silius, romersk legat i Germanien 14-21 e.Kr. Gavens formål skulle være at forhindre Hobyfyrstens deltagelse i et germansk modangreb mod Drusus den Yngre Germanicus' straffeekspedition i Germanien 14-16 e.Kr. efter romernes nederlag i Teutoburgerskoven i 9 e.Kr. Denne er dog kun én af mange mere eller mindre plausible forklaringer. Til de mindre plausible hører, at det skulle være en takkegave for lang tids tro tjeneste som romersk lejesoldat. Dette er usandsynligt, fordi romerne i det 1. århundrede e.Kr. foretrak lejesoldater fra områderne nærmest grænsen; f.eks. var Augustus' livvagter bataver, dvs. fra det nuværende Nederland.⁵

Spørgsmålet er dog, om mindre end en direkte relation kan gøre det. En arkæologisk tolkning af en specifik lokalitet eller en specifik genstand er sammensat af deloplysninger fra mange forskellige videnskaber. Og derfor kan skriftlige kilder ikke uden videre udelades af en tolkning, især ikke i betragtning af at videnskaberne historie og arkæologi sætter enslydende krav til



Fig. 1. Hobygravens udstyr. – Nationalmuseet.

From the Hoby burial.

proveniensen, kontekst, analyse og fortolkning. Derfor forekommer det mærkværdigt, når mange arkæologer hævder at kunne følge med i sociologi, antropologi og naturvidenskab, men ikke historievidenskab. Ofte undskyldes det med forskningslitteraturens enorme omfang, men den forklaring duer ikke, hvis man samtidig hævder at kunne følge med i andre fag med en lige så omfangsrig forskningslitteratur som historie og arkæologi.⁶

Man skal dog være sig for kildernes beskaffenhed, når man som arkæolog begiver sig uden for den materielle kulturs rammer. F.eks. er rangordningen af den materielle kultur i de store moseofferfund fra romersk jernalder efter beskrivelserne af samfundsinndelingen Tacitus' »Germania« besnærende, men problematisk. Det skyldes, at Tacitus' femdelte inddeling af germanerne er som et spejlbillede af det romerske samfund. Med andre ord har Tacitus her, som flere andre steder i »Germania«, foretaget en *interpretatio Romana*, dvs. en omfortolkning af germanske begreber ved hjælp af romerske ditto. Denne fortolkning har gjort Tacitus' tekst forståelig for hans lærde romerske målgruppe, men har ikke nødvendigvis været afspejlet i de faktiske samfundsforhold i Nordvesteuropa.⁷

Antik antropologi

Antikkens antropologiske indgangsvinkel til problematikken må nævnes i denne forbindelse. Gennemlæser man kilderne vedrørende de nordlige barbarer, finder man to måder at fremstille dem på. Dels bliver de beskrevet som vilde

og krigsgale, dels som fredelige og retfærdige. Disse modsatrettede beskrivelser skyldes en kulturel tvedeling i den græsk-romerske verdensopfattelse.

Fra det græsk-romerske centrum i Middelhavsområdet og udefter blev menneskene nemlig opfattet som dels vildere og mere uciviliserede, dels friere og mere retfærdige. Dette skete, fordi de ansås for at leve i forhistorien, som for de civiliserede grækere og romere var en »guldalder« uden kamp og strid. I modsætning til dette fredelige billede mente man, at kulden gjorde dem vilde og opfarende samt frygtløse i krig, mens Grækenland og Italien lå i en tempereret klimazone omkring Middelhavet, der gav de bedste forudsætninger for civilisationens udvikling.

Analogt med dette mente man, at de barbariske folkeslag syd og sydøst for den græsk-romerske verden var dorske og led under et orientalsk despoti. Bl.a. derfor blev positive beskrivelser af disse folkeslag, som f.eks. Ktesias fra Knidos' »Persika«, udgrænset fra den litterære mainstream i løbet af antikken.⁸

Anvendelsen af en skriftlig kilde i forbindelse med arkæologisk materiale forudsætter da en grundig forståelse af kildens kontekst og tilblivelsesomstændigheder for at afgrænse det mulige arkæologiske anvendelsesfelt. Afgørende for denne forståelse er kildernes indbyrdes forhold, som bedst kan beskrives som en ligning med mange ubekendte. De kan deles i flere overlappende grupper: de mytologiske kilder, fragmenterne af Pytheas fra Massalias »Om Oceanet« samt de historiske og etnografiske kilder.

De mytologiske kilder

De mytologiske kilder er centreret omkring den græske myte om de lykkelige hyperboræere (»dem som lever oven for nordenvinden«) og lysguden Apollon, der ifølge sagnet kørte i en vogn trukket af svaner, og tilbragte tre måneder om året hos hyperboræerne. Hyperboræerne er at forstå som en antitese, idet de formodedes at leve i en verden fuldstændig adskilt fra den af grækere og romere kendte verden. Det mytologiske spor er først og fremmest interessant i denne artikels kontekst, fordi mytologien ofte er flettet ind i de faktuelle meddelelser, hvilket besværliggør tolkningen af disse.

Pytheas fra Massalia

Den ældste faktuelle kilde, der berører Sydskandinavien, er Pytheas fra Massalia i »Peri tou Okeanou« (»Om Oceanet«) fra slutningen af det 4. århundrede f.Kr. I dette værk hævdede han at have berejst hele Europas kyst fra Gadeira (Cadiz) til Tanais (Dons) nordlige munding. Denne sidste påstand

skyldes, at grækerne opfattede Tanais som en flod, der flød både mod nord og mod syd.

Dette værk anvendtes i første omgang af bl.a. historikeren Timaios fra Tauromenion (ca. 300 f.Kr.) og Dikaiarchos (cirka 375/350-285 f.Kr.), en elev af Aristoteles (384-322 f.Kr.). Den store matematiker og geograf Eratosthenes (3. århundrede f.Kr.) og astronomen Hipparchos (2. århundrede f.Kr.) kendte også til Pytheas' rejser. Pytheas' målinger spillede bl.a. en rolle for Eratosthenes' udmåling af Jordens omkreds og Hipparchos' stjerneta-beller, der senere dannede grundlag for Ptolemaios Klaudios' astronomiske værker. Også den græsk-romerske historiker Polybios (2. århundrede f.Kr.) og Strabon fra Apameia (64 f.Kr.-20 e.Kr.) kender til Pytheas, men er meget kritiske. Polybios' kritik kender vi kun gennem Strabon, og den er filosofisk motiveret, da hverken Polybios eller Strabon som stoikere kunne tro på, at der fandtes mennesker så langt mod nord, som Pytheas postulerede. Polybios menes også at have haft politiske årsager til sin kritik. Han hævdede nemlig over for sin patron, Scipio Aemilianus Africanus, at han var den første, der rejste udenfor Herakles' støtter. Den i Strabons »Geographika« (»Om Geografien«) overleverede kritik veksler mellem at kalde ham »ærkeløgner« og at anerkende hans matematiske og astronomiske arbejde. Dette var en karakteristisk måde at arbejde på for Strabon, der underkastede f.eks. de hellenistiske indografer en lignende behandling.⁹ Man skal heller ikke være blind for, at Strabon skrev i et miljø, hvor den kendte verdens nordgrænse politisk-ideologisk var angivet som værende Elben, og han fandt derfor hverken anledning til eller grundlag for yderligere undersøgelse af området nord herfor.¹⁰

Fra omtrent 100 f.Kr. er der en klarere opdeling af kilderne vedrørende »Germania«. Den ene del er af geografisk-etnografisk, den anden af historisk-annalistisk karakter.

Etnografiske kilder

De etnografiske kilder er i første omgang Poseidonios (ca. 100 f.Kr.), der ifølge et fragment hos madskribenten Athenaios (3. århundrede e.Kr.) var den første, der nævnte germanerne. Det skete med en omtale af deres barbariske mad-skikke, der bl.a. omfattede, at de levede af mælk og kød. Dette er imidlertid et vandremotiv, der stammer helt tilbage fra »Iliaden« (8. århundrede f.Kr.), hvor hippomolgerne beskrives som havende nogle af de samme træk. Det er i øvrigt ikke klart fra fragmentet, om Poseidonios opfattede germanerne som et separat folkeslag eller som en del af kelterne.¹¹

At det sidste kunne være tilfældet, er omtalen af germanere i Julius Caesars »De Bello Gallico« (»Gallerkrigen«) en indikation på. Her kæmper romerne

allerede tidligt (58-57 f.Kr.) mod de germanske svebere under Ariovist, men først ret sent i Caesars tekst opstår »Germania« som politisk begreb. Denne forandring sker formentlig, da en grænse ved Rhinen bliver strategisk nødvendig omkring 55/54 f.Kr. Det er her ikke uvæsentligt, at flere af Caesars etnografiske bemærkninger om germanerne er modelleret over ældre vandremotiver. Beskrivelsen af jagt på elge er således modelleret over Agatharkides' 100 år ældre beretning om elefantjagt i Afrika.¹²

Hverken Poseidonios eller Caesar synes klar over eksistensen af lande langt nord for Gallien. Dette skyldes antagelig, at hverken Poseidonios' eller Caesars verdensopfattelse strakte sig længere nordpå end Gallien og det sydlige Britannien.

Mellem Caesar, der slutter sit værk omkring 50 f.Kr., og frem til den næste kendte romerske forfatter af *etnographica*, Pomponius Mela, der skrev »De Chorografia« (»Om landebeskrivelse«) i 43 e.Kr., går der et lille århundrede. Melas værk, der ikke handler specifikt om Germania, er ofte blevet nedvurderet af senere tiders forskere, da dets latinske sprogbrug lader en del tilbage at ønske, og det i øvrigt i udstrakt grad er baseret på hellenistiske kilder. Dette er dog irrelevant, da en kilde ikke kan anses for dårlig af disse grunde.

Selv om han ikke direkte nævner Pytheas, synes centrale dele af Melas beskrivelser af det nordlige Germania, dvs. Sydsandinavien, at stamme i hvert fald delvis fra ham. Mela anvendte dog også senere kilder. Bl.a. menes hans beskrivelse af »den kodanske bugt« i vers (?) 3,32 at stamme fra romerske ekspeditioner omkring Kristi fødsel. Beskrivelserne af bugten minder om den vestlige Østersø med dens bugtninger, smalle sunde og grundt vand eller alternativt om Vadehavsområdet. Enhver forbindelse mellem »-dan« i *Codanus... sinus*, og de fra langt senere kilder kendte »danere« må i øvrigt afvises. En mere sandsynlig lingvistisk forbindelse kan være til oldgermansk »codd«= bugtning, vig, eller oldislandsk »koddi«=marskø.¹³

Såvel Plinius' (d. 79 e.Kr.) som Tacitus' (cirka 56/58-120 e.Kr.) værker, mere specifikt »Naturalis Historia« (»Naturhistorien«) og »Germania«, er en skøn-som blanding af vandremotiver og hellenistiske og romerske faktuelle beskrivelser, dog ingen senere end cirka 70 e.Kr. Ligeledes er det klart, at Klaudios Ptolemaios' oplysninger i »Geographike Hyphegesis« (»Omkring Geografien«) ikke er senere end cirka 110 e.Kr., og at hovedparten af de kilder, der er anvendt for sektionen om Germania, stammer fra tiden omkring Kristi fødsel. Dette kan synes forvirrende i betragtning af, at Ptolemaios' astronomiske observationer blev foretaget 142-49 e.Kr. Men Ptolemaios erklærer eksplicit, at hans geografiske projektion er en evaluering af Marinus af Tyros' (død ca. 110 e.Kr.)

værk, og i hele værket er der kun tre stednavne, der med sikkerhed er senere end dette tidspunkt, og de fremtræder som senere tilføjelser.¹⁴

Fra Klaudios Ptolemaios frem til Jordanes er der fire århundreder. I disse fire århundreder mindskes kendskabet til verdens nordligste udkant markant efter de skriftlige kilder at dømme. Mens Elben endnu på Ptolemaios' tid er en velkendt geografisk størrelse, der afgrænser det område, romerne søgte at erobre 16 f.Kr.-9 e.Kr., bliver floden i løbet af det urolige 3. århundrede til en »vild og ukendt flod«, og i det 4. århundrede til en biflod til Rhinen.¹⁵ Og Thule, verdens nordligste punkt hos Ptolemaios, som hos Plinius fremstår som den nordligste af småøerne nord for Britannien, er hos Prokopios omkring 550 blevet til en ø ti gange større end Britannien.¹⁶

Der er enighed blandt historikere om, at hvad angår *etnographica* betjener Jordanes sig mest af kilder, der vedrører det 6. århundrede e.Kr., mens hans beretninger om ældre tider i »Getica« er usammenhængende og sammenkædes med hans bagvedliggende interesse i at gøre goterne til et overvundet folkeslag, der havde accepteret romersk (dvs. byzantinsk) overherredømme. Denne tolkning passer glimrende med, at Det Østromerske Rige i løbet af 540'erne og begyndelsen af 550'erne havde løbet ostrogoterne i Italien over ende. Krigshandlingerne afsluttedes cirka 552, og Jordanes skrev formentlig cirka 554 e.Kr.¹⁷

Historiske kilder

De historiske kilder er enklere at gå til. De store felttog i perioden 16/12 f.Kr.-16 e.Kr. bliver som så ofte i romersk krigshistorie indledt under påskud af angreb udefra, her ved de germanske stammer sugambrer, usipeter, tenkterer og brukterer. Muligvis er der blot tale om, at germanske stammer søger at bebo områder langs Rhinen, som romerne strategisk set ønsker at kontrollere, dvs. de områder, vi i dag kender som Ruhr og Mainfranken. Romerne besluttede derfor, såvidt det kan slutes ud af de arkæologiske og skriftlige kilder, at søge en erobring af *Germania* til Elben. En række fæstninger blev anlagt langs Lippe og Main, hovedindfaldsvejene fra Rhinen mod det indre *Germania*, og en bemærkning hos Dion Kassios, kapitel 56,18 i forbindelse med Varusslaget indikerer, at romerne i perioden cirka 4 f.Kr.-9 e.Kr. anså området mellem Rhinen og Elben for at være under kontrol. Dette understøttes af det sandsynlige anlæg af en provinshovedstad ved Lahnau-Waldgirmes 120 km nordøst for Mainz.¹⁸

Disse arkæologiske fund suppleres af især Tacitus og Dio Cassius, der skrev hhv. 100 og 200 år efter begivenhederne, men også af den samtidige Velleius

Paterculus, som er vor hovedkilde til angrebet mod nord i 4/5 e.Kr. Dette angreb er ofte blevet forbundet med »Res Gestae«, kapitel 26,4:

»Min flåde sejlede på oceanet fra Rhinens munding mod øst til kimbrenes land, som ingen romer før havde nået til, hverken på landjorden eller på havet. Kimbrenne, charyderne og semnonerne og andre germanske folk fra den samme egn bad gennem deres udsendinge om mit og romerfolkets venskab.«¹⁹

Mange forskere sætter dette sted sammen med Velleius Paterculus 2,106. Imidlertid skriver Velleius blot, at flåden sejlede langs kysten fra Rhinmundingen og stødte til den romerske landhær ved Elben:

»[...] Og med den samme blanding af lykke og omhyggelig planlægning fra feltherren, bl.a. en omhyggelig vurdering af årstiderne, kom flåden, som havde besejlet Oceanus langs kysten, sejlede op ad Elben fra havet, som før dette hverken var hørt om eller besejlet af nogen, og sluttede sig til hæren og Caesar, efter at have været sejrrig over mange stammer, medbringende store mængder af forsyninger.«²⁰

Det er således højst tvivlsomt, om romerske flådestyrker på dette tidspunkt nåede Jylland. I øvrigt er det muligt, at »Res Gestae«, kapitel 26,4 ikke refererer til begivenhederne i 4/5 e.Kr., men snarere til begivenheder omkring 10 f.Kr., da en del forskere mener at kunne påvise, at hovedparten af »Res Gestae« er forfattet til indvielsen af Augustus' Forum i Rom i 2 f.Kr.²¹ Derimod kan Hobygravens udstyr fortolkes som en romersk tribut med det formål at forhindre angreb fra nord i forbindelse med straffeekspeditionerne 14-16 e.Kr. De geografiske opdagelser i forbindelse med denne ekspedition til Sydsandinavien er muligvis reflekteret hos Mela og Plinius.²² Efter Tacitus, der formentlig baserede store dele af sine beretninger om de germanske krige på Plinius' tabte »Bella Germaniae« (»De Germanske Krige«), er der ingen historiske kilder, der vedrører forholdet mellem Romerriget og de fjernestboende germanere, og personligt finder jeg ikke, at vi kan antage, at megen litteratur vedrørende sydskandinaviske forhold er gået tabt. Den overleverede litteratur er både righoldig og mangler referencer til tabt litteratur, der kunne antyde, at situationen var anderledes.

Fra Worsaae til Brøndsted

»Det var ikke saa meget det enkelte Spørgsmaal, som snarere den hele gængse Methode: i enhver nok saa simpel Gjenstand at ville see noget yderst historisk Mærkeligt, som jeg havde i sinde at Bekjæmpe.«²³

Med disse ord begrundede J.J.A. Worsaae retrospektivt sin banebrydende artikel om moseliget »dronning Gunhild« fra Haraldskjær Mose ved Vejle. Han

ser arkæologien som et historisk fag baseret på rationelle vurderinger af fortidens materielle levn. Dette forekom naturligt i en tid, hvor arkæologien opfattedes som en anden form for historieskrivning. Dette gjaldt også for Sophus Müller (1846-1932), der oprindeligt var uddannet klassisk filolog. Han mente, at arkæologi var at betragte som »Historie af en anden Art«. Både Müllers og Oscar Montelius' typologiske klassikere bygger da også på kronologiske tilbage slutninger fra historisk-arkæologisk kildemateriale i Middelhavsområdet. Et tredje eksempel på idéen om arkæologi som inkluderet i historievitenskaben leverer Kristian Erslev i 1911, hvor han diskuterer forskellen mellem »Beretning« (en skriftlig kilde) og en »Lævning« (materiel kultur). Han ser her rigtigt, at en »Beretning« også er en »Lævning«, men gør for mig at se den fejl at undlade at indse, at en »Lævning« også beretter en historie om fortiden. Overordnet set mener Erslev dog, at man med forsigtighed kan anvende skriftlige og materielle kilder sammen efter endte delanalyser, og bidrager derved til at sætte et klart skel mellem historie og arkæologi.²⁴

I løbet af første halvdel af 1900-tallet modnes den videnskabelige arkæologi i en grad, så Johannes Brøndsted i 1935 kan sætte »Germania« under »arkæologisk kontrol«. Brøndsted indleder her med at konstatere, at »Germania«, som så mange andre antikke etnografiske skrifter, er stærkt præget af vandremotiver, men vælger alligevel at hævde, at der blandt vandremotiverne er udsagn af reel historisk-etnografisk karakter, der kan »bringes under arkæologisk kontrol«.²⁵ Brøndsteds eksempler (påklædning, »sveberknuden«, våbenudrustningen, bebyggelse, skibe, gravlægning, jernudvinding og husdyr) bliver i artiklen alle bekræftet som arkæologisk beviste. Dette er dog en diskutabel konklusion, såvel af kildematerialet år 1935 som af kildematerialet år 2008.

F.eks. bagatelliserer Brøndsted Tacitus' bemærkninger om, at kvæg og heste er de eneste husdyr hos germanerne til trods for, at både svin, får, ged og fjerkræ er repræsenteret i rigt mål i fundene. Der er næppe tvivl om kvægets og hestens store økonomiske og kultiske betydning i de forhistoriske samfund i Nordvesteuropa, og det er formentlig baggrunden for Tacitus' bemærkning, men at drage så vidtrækkende konklusioner ud fra denne kortfattede bemærkning og udelade alt det, Tacitus ikke bemærker, er ukorrekt.

Ligeledes citerer Brøndsted afsnittet om »sveberknuden« hos Tacitus. Talrige moselig og figurlige fremstillinger er efterhånden blevet fundet med sveberknuder. Anvendelse af sveberknuderne følger dog bestemt ikke altid Tacitus' retningslinier. Der er formentlig tale om en generel måde at differentiere mellem de forskellige stammer eller måske mellem fri og ufri på, der ikke har noget at gøre med en specifik stamme, som den af Tacitus nævnte sveberstamme. Denne tolknings rigtighed underbygges af det faktum, at hår og

Fig. 2. Mandskraniet fra Kühlmoor, Osterby med såkaldt »sveberknode«. Fundet 1948. – Schleswig-Holsteinisches Landesmuseum, Gottorp.

The male cranium from Kühlmoor, Osterby with so-called “Swabian knot”. Found in 1948.



Fig. 3. Dätgenmanden med såkaldt »sveberknode«. Bemærk forskellen i form og placeringen (i baghovedet) i forhold til Osterbymanden. – Schleswig-Holsteinisches Landesmuseum, Gottorp.

The Dätgen Man with so-called “Swabian knot”. Note the difference in shape and location (at the neck) relative to the Osterby Man.



hårpragt også i den græsk-romerske verden var yderst vigtige i differentieringen af forskellige sociale lag såvel som i differentieringen mellem imperiets forskellige folkeslag.²⁶

Påstanden om, at der skulle være mangel på jern i Germania, er også noget af en tilsnigelse. Det var ganske vist ikke så klart i 1930, som det er i dag, så her er Brøndsted lovlig undskyldt. Men senere forskning har kraftigt indikeret, at

der flere steder i Germania var en stor jernproduktion, og meget tyder på jerneksport til Romerriget fra i hvert fald områder i det sydlige Polen.

Overordnet konkluderer Brøndsted, »at »Germania« har bestået prøven med glans«. Det er altså for Brøndsted at se muligt at kontrollere konkrete udsagn hos Tacitus' og deraf vel andre romerske og græske forfattere via det arkæologiske materiale.

Fra Brøndsted til nutiden

Denne sætten de skriftlige kilder under kontrol markerer et brud med traditionen. Dette brud peger hen imod den professionalisering af arkæologien, der i Danmark slår igennem efter 2. Verdenskrig, nogenlunde samtidig med at den historiske arkæologi i Nordeuropa når sit lavpunkt. Dette lavpunkt skyldes ikke mindst misbruget af de historiske kilder til nationale formål blandt mange arkæologer i Europa i perioden 1880-1945, af hvilke Gustaf Kossinna utvivlsomt er den mest kendte i dag.²⁷ Naturvidenskaben bliver i stadig større grad set som drivkraften i den fremtidige arkæologiske forskning, og den procesuelle arkæologiske udvikling og dominans i perioden 1960-1980 lægger afstand til det historiske kildemateriale. H.C. Broholms to behandlinger af forholdet mellem Danmark og det sydlige udland i jernalderen, »Danmark og Romerriget. En Kulturhistorisk Skizze« (1952) og »Kulturforbindelser mellem Danmark og Syden i ældre jernalder« (1960) skiller sig i den forbindelse stærkt ud, da de stik imod tidens tendenser repræsenterer den kulturhistoriske tradition med aktiv inddragelse af de skriftlige kilder.

Op gennem 1980'erne, og især efter Ulla Lund-Hansens store studie af romersk import i Norden (1987), begyndte de antikke skriftlige kilder dog igen at spille en rolle. I Danmark såvel som i Norge og Sverige fremkom en række teleologiske projekter (Fra Stamme til Stat, Borreprojektet, Svealandprojektet), der har det tilfælles, at de alle blev ledet af arkæologer, og alle søgte at skrive en tidlig nationalhistorie med grundlag i de arkæologiske fund. Denne tradition er fortsat f.eks. med udstillingen »Sejrens Triumf« i København 2003, der flytter »Fra Stamme til Stats« teleologiske historieskrivning yderligere et par århundreder bagud i tid.

De nyeste diskussioner

Bemærkelsesværdigt ved den nyere anvendelse af skriftlige kilder i forbindelse med materiel kultur er, at der ikke altid bliver anvendt konkrete sammenligninger af fundkontekster, men derimod ofte abstrakte begreber som ideologi

og romersk borgerskab, ligesom handelen på Gudme-Lundeborg-pladsen bliver sammenlignet med den romersk-indiske handel, ikke gennem en sammenligning af det arkæologiske materiale i Gudme-Lundeborg og Indien, men ved at analogisere de skriftlige kilder til Indienshandelen med de materielle kilder fra Gudme-Lundeborg. Det forekommer i sådanne tilfælde ikke at være den enkelte kilde, der er interessant, men den romerske statsdannelse som politisk entitet og mulig faktor i forhold til udviklingen af statslignende politiker hos de nordlige barbarer.

Et eksempel på denne form for brug af de skriftlige kilder er Thomas Granes nylige fortolkninger, der både illustrerer den teleologiske historieskrivnings styrker og svagheder. På den ene side er jeg enig med Grane i, at det kan diskuteres, om romernes »Scandia/Scatinavia« virkelig er Skåne/Sverige, som det sædvanligvis hævdes, idet de romerske kilder langt fra er klare på dette punkt. Hans forsøgsvise forslag om enten Sjælland eller Gotland er plausibelt. Desværre kan Skandinavien ikke være Plinius' »Balcia«, da navnet stammer fra en hellenistisk kilde, der som mindstemål er et århundrede ældre end Plinius' romerske kilde, hvorfra »Scandia/Scatinavia« stammer. Ligeledes blandes æbler og pærer sammen, når Grane mener, at der ud af Plinius den Ældre (1. århundrede e.Kr.), Ptolemaios Klaudios (2. århundrede e.Kr.), Solinus (3.-4. århundrede e.Kr.) og Markianos (4.-5. århundrede e.Kr.) kan sammensættes et samlet billede af romernes syn på Østersølandenes geografi. Han synes at mene, at Solinus' korte referat af Plinius og Pomponius Mela klargør flere uklare detaljer i de to ældre værker. Dette er efter min opfattelse usandsynligt, da der efter det 1. århundrede e.Kr. som ovenfor nævnt ses en degenerering i romernes viden om verdens nordlige udkant. De klargørende bemærkninger er Solinus' fortolkninger af Plinius' og Pomponius Melas tekster og bidrager kun til at forplumre billedet.²⁸

Desuden er der en verden til forskel på Romerriget i det 1.-2. århundrede e.Kr. og romere i det 4.-5. århundrede e.Kr. For mig at se kan de skriftlige kilder kun med yderste forsigtighed anvendes i forbindelse med arkæologisk kildemateriale. F.eks. bør Tacitus' »Germania« kun sættes i forbindelse med arkæologiske fund fra sin egen tid eller tidligere, dvs. tiden omkring 100 e.Kr. Og man kan også diskutere betimeligheden i begrebet »germanere«/ »Germanien«, idet dette er skabt af Caesar i perioden 55-53 f.Kr. som en politisk konstruktion.

En overvejelse af disse bemærkninger i forhold til den materielle kultur medfører, at der må sættes spørgsmålstegn ved at udlede germansk kultur af Jastorfkulturen. Det skal bemærkes, at forbindelsen mellem Jastorfkulturen og germanerne er konstrueret af Gustav Schwantes i 1950'erne. Schwantes var

i 1930'erne stærkt påvirket af Kossinnas teorier, og han kan beskrives som en germanofil racist. Dette er ikke noget bevis imod hans teori, men bør kalde på rettidig omhu.

Endelig bør det nævnes, at den blandt arkæologer meget udbredte betegnelse »Germania libera« for den ikke-romersk besatte del af Nordeuropa er et nationalromantisk relik, konstrueret i 1800-tallets Tyskland. Den kendes ikke fra de romerske kilder, og det samme gælder de andre ofte anvendte betegnelser »Germania magna« og »Germania transrhenana«. Den første af disse er en oversættelse fra Ptolemaios Klaudios' græske betegnelse »megale Germania« (dvs. Stor-Germanien). Den anden er en moderne konstruktion.²⁹

Pytheas fra Massalia og Norden?

Pytheas fra Massalia hævdede at have rejst til »Pretannike« (Britannien, »de bemalede folks land«), »Thule« (muligvis af keltisk »tual«= forbjerg) ikke langt fra det »stivnede hav« (pakisen?), og ravøen »Abalus«, der lå i en havbugt, som kaldtes »Metuonidis«, hvor »Guiones« boede. Her blev ravet ført ned ad floderne om foråret og »udskilt fra det faste hav«. Vi får også at vide, at de lokale brugte det som ved til bål, og solgte det til de nærtboende teutoner. Efter at være vendt hjem fra denne rejse skrev han »Om Oceanet«.

I antikken var meningene om virkeligheden i hans rejse delte. Timaos fra Tauromenion såvel som de største antikke geografer og astronomer, Eratosthenes, Hipparchos, Geminos og Klaudios Ptolemaios, anvendte hans målinger i deres værker. Men lettere tilgængelig for forskningen har historikeren Polybios' kritik gennem geografen Strabon været, hvorfor mange moderne værker vedrørende emnet fejlagtigt hævder, at den generelle indstilling i antikken til Pytheas' rejse var negativ. Der er imidlertid snarere tale om en tvedeling af kilderne mellem de videnskabeligt-teoretisk og de filosofisk funderede.³⁰

Pytheas' rejse er, hvis den reflekterer historisk virkelighed, den første rejse foretaget af en græker, hvorfra der er bevaret faktisk, historisk-etnografisk materiale om det nordlige Europa. Den overvejende holdning inden for den moderne forskning er, at der er tale om en virkelig begivenhed, og at den udover Britannien synes at omfatte i hvert fald Danmark og Sydvestnorge.

Set fra et arkæologisk synspunkt er problemet, at ingen arkæologiske fund kan sættes i direkte plausibel forbindelse til de bevarede fragmenter af »Om Oceanet«. Men det, at vi ikke skal forvente at finde en »rygende pistol«, fører for mig at se blot til en undersøgelse af, om der er indirekte materiale, der kunne støtte en geografisk bestemmelse af f.eks. Abalus.

Her støder vi ind i en del problemer. F.eks. er den latinske deklination ikke klar. Der er tvivl om, hvorvidt »Abalum« er hankøn eller intetkøn. Er det intetkøn, er der rimeligvis tale om en latinsk omskrivning af græsk »Abalon«, som lingvistisk kan sættes i forbindelse med det keltiske Avalon, »Den Hellige Ø«. ³¹

Flertallet af forskerne synes at mene, at der i så fald må være tale om Helgoland, og dette er absolut en mulighed. Rav er der dog ikke meget af her. Det kan naturligvis være blevet udvekslet af handelsfolk med base på Helgoland, men spørgsmålet er, om Abalus ikke snarere er Thy. Thy var på denne tid og frem til i hvert fald midten af 1000-tallet e.Kr. en ø, afgrænset mod øst af Sløjkanalen. Det er også et af de fundtætteste områder fra Danmarks forhistorie, og var ind til sandflugtens begyndelse i senmiddelalderen et af de økonomiske kraftcentre i landet. En anden indikation kommer fra Plinius' omtale af rav som brændsel. Rav kan brænde, men at det på noget tidspunkt har været brugt som dagligdagsbrændsel er næppe troligt, og de fleste forskere har da også forklaret tekststedet som en misforståelse eller skrivefejl. Imidlertid kan man overveje, om den oprindelige mening ikke har været, at der var tale om afbrænding af rav i kultisk øjemed. I flere danske grave fra den sene bronzealder og tidlige jernalder kendes delvis afbrændte ravskiver. Det er i hvert fald en mulighed, at det er et sådant fænomen, Pliniusfragmentet overleverer.

Men hvis ovenstående er rigtigt, hvorfor finder vi så et »keltisk« stednavn i Nordvestdanmark, en del af »germanernes« kerneområde? Her er der meget, der tyder på, at befolkningerne omkring Nordsøen på denne tid har været af særdeles blandet etnisk sammensætning uden en klar distinktion mellem de keltiske og germanske elementer. Dette kunne så være en del af forklaringen på de kraftige keltiske elementer i megen germansk kultur på denne tid. I så fald indikerer det, at modsætningen mellem germanere og keltere er en moderne konstruktion, der ikke har haft entydig gyldighed i forhistorisk tid. ³²

Det skal dog bemærkes, at de kraftigste indikationer på sydlig kontakt i 4. århundrede f.Kr. ikke går langs de vesteuropæiske kyststrækninger, men over land mod sydøst. Meget tyder på, at de fleste af de græske og etruskiske bronzekar i Skandinavien er kommet hertil via de russiske floder fra Sortehavsområdet og i øvrigt med et par århundreders forsinkelse. Ej heller længere sydpå er der fundet arkæologisk materiale, der direkte kan forbindes med Pytheas' rejse, men dog talrige indikationer, og selv om eliterne i Sydsandinavien har været orienteret mod sydøst, er det ikke det samme som, at der ikke var kontakt mod vest og sydvest. En sådan kontakt udtrykkes f.eks. i en britisk fremstillet bronzekedel fundet i Vestjylland. ³³ Også de sporadiske fund af hirse i jyske bopladsfund fra jernalderen er interessante i denne forbindelse. Disse kan muligvis forbindes til følgende bemærkning hos Strabon:

»Og dog kan han (Pytheas) synes at have gjort tilskrækkelig brug af fakta om himmelvidenskab og den matematiske teori vedrørende dem, der er nær den frosne zone, når han siger, at af frugter og husdyr er der dels fulden dt ufrugtbarhed, dels knaphed, og at de ernærer sig ved hirse og andre urter, frugter og rødder.«

Hirse er fundet i flere førromerske jernalderkontekster i Vestjylland, og selv om tekststedet bestemt ikke er noget bevis for et besøg i Thy, er det efter min opfattelse et reelt indicium for et besøg i Sydsandinavien.³⁴

Romerne i Indien og Sydsandinavien?

Danmark og Skandinavien fylder ikke meget i Ptolemaios Klaudios' geografiske værk. Alligevel er de meget magre oplysninger som stammenavne og enkelte forbjerger sammen med de rige fund fra lokaliteterne Himlingøje og Gudme-Lundeborg i de senere år blevet taget til indtægt for, at romerne drev regulær handel med de stammer, der beboede de danske øer. Denne handel er blevet sammenlignet med den græsk-romerske oceanhandel med Arabien og Indien, hvor vi ud over et righoldigt arkæologisk kildemateriale har det enestående værk »Periplous Maris Erythraeis« (»Omsejlingen af Det Røde Hav«) som skriftlig hovedkilde samt Agatharkides' ditto fra slutningen af det 2. århundrede f.Kr. og Kosmas Indiensfarerens fra det 6. århundrede e.Kr.

En parallel kilde findes ikke for Danmarks/Skandinaviens vedkommende, og som allerede nævnt baserer Ptolemaios' oplysninger sig efter al sandsynlighed på oplysninger ældre end det 2. århundrede e.Kr.

Det er naturligvis ikke ensbetydende med, at en direkte handel ikke forekom, eller at en *periplous* vedrørende Sydsandinavien/Baltikum ikke har eksisteret, men er teorien rigtig, må den efter min opfattelse støtte sig på de arkæologiske fund, ikke på skriftlige kilder.³⁵

Og sammenligner man direkte med Indien, er de arkæologiske fund i Sydsandinavien ikke bredspektrede nok til, at man kan argumentere for en regulær handel. I Sydsandinavien finder vi ud over mønter, som i øvrigt synes at være blevet indført i ret begrænsede tidsperioder, bl.a. umiddelbart efter Markomannerkrigene og i midten af det 3. århundrede e.Kr. i forbindelse med Det Galliske Særrige,³⁶ således næsten udelukkende formodede luksusvarer.

I Indien derimod finder vi relativt store mængder hellenistisk-græske og romerske amforer, store mængder »terra sigillata«, »bullae« (apotropæiske amuletter givet til frie romerske børn) og andre småting, hvilket normalt antages at være et tegn på en direkte kontakt. Endelig er det vigtigt, at Indien på denne tid bestod af kongeriger og bystater med en højt udviklet kultur, inklusive

skriftsprog, der fra vest var påvirket af hellenismen og fra øst af kineserne. Med andre ord noget ganske andet end de spredte landsbyer og begyndende centralpladser, der dominerede billedet i Nordvesteuropa frem til i hvert fald det 7. århundrede e.Kr.³⁷

Der er i Nordeuropa enkelte lokaliteter, hvorfra der menes at være foregået direkte handel mellem den græsk-romerske verden og det såkaldte »Barbaricum«. Og disse steder er karakteristiske ved tilstedeværelsen af græsk eller romersk keramik og under alle omstændigheder amfører. Det drejer sig om Hengistbury Head (2. århundrede f.Kr.) og Fishbourne (augustæisk tid) i Sydengland og Elizavetovka (6.-3. århundrede f.Kr.) i Dondeltaet.

Sådanne lokaliteter findes ikke i Sydsandinavien i romersk jernalder. Tværtimod er forsøg på at knytte keramikken i Gudme-Lundeborg-området til romersk keramik, dvs. terra sigillata, ikke lykkedes. Der er enkelte skår af terra sigillata og provinsialromersk keramik fra henholdsvis det 2. og det 4. århundrede e.Kr., men der er ikke en lokal produktion af romersk inspireret keramik, som der f.eks. er af keramik, der kan tilknyttes Przeworsk-kulturen. I denne forbindelse indikerer det, at de interne forhold i Sydsandinavien næppe kan forstås med henvisning til den romerske import, og det forekommer her mere logisk at tænke sig, at de romerske varer er kommet gennem udveksling med Przeworsk-kulturen end direkte fra Romerriget.³⁸

At argumentere for en direkte handel mellem Romerriget og Sydsandinavien fordrer altså en forklaring på den manglende tilstedeværelse af det arkæologiske materiale, der andre steder tolkes som det eneste sikre indicium på direkte handel. Og desuden hvorfor en sådan handelsmæssig forbindelse ikke så meget som antydes i de skriftlige kilder.

Det forekommer altså klart, at der aldrig var tale om regulær handel, men står Plinius til troende, og det tror jeg, han gør i dette tilfælde, fungerede de frisiske stammer som mellemmand i en udvekslingsrute, der strakte sig langs Vadehavet op til Ribeegnen, hvor den rige gravplads ved Brokær meget vel kan være udtryk for denne udveksling.

Denne kontaktflade kan i følge Peter Ørsted opfattes som en mere generel kystkultur, der i romersk tid strækker sig fra saltsyderiet i Bretagne til Ribeegnen. Det er imidlertid væsentligt, at der netop er tale om udveksling, ikke handel af kapitalistisk karakter. Uden at gå ind i en dybere diskussion af dette spørgsmål, må det konstateres, at talrige arkæologiske og historiske studier har godtgjort, at der aldrig fandtes markeder, der dækkede hele Romerriget, og at selv om der fandtes kapitalistiske elementer, bringes disse aldrig til fuld udfoldelse i den antikke økonomi, der var en blanding af valutahandel og naturalieudveksling.

Af samme grund finder jeg det svært at argumentere for direkte kontakt mellem Romerriget og sydiskandinaviske magtcentre. Dette betyder dog ikke, at de skriftlige kilder for perioden er uanvendelige for arkæologer, blot at den her behandlede analogi ikke kan bekræftes.³⁹ Derimod kan det med baggrund i de skriftlige kilder og det arkæologiske materiale hævdes, at den direkte kontakt mellem Romerriget og det sydlige Skandinavien var sporadisk og koncentreret i det 1. århundrede e.Kr. At der så samtidig er en indirekte indflydelse, der udkrystalliserer sig i nye former for landbrug og bosættelse i begyndelsen af yngre romersk jernalder, er en anden historie.

Danernes etnogenese

I perioden 500-550 er danerne nævnt tre gange i den senantikke litteratur. Dels hører vi hos Gregor af Tours i dennes »Historia Francorum« (»Frankerkrønike«), at danerkongen Chlochilaicus angreb Frankerrikets kyster i året 515 e.Kr., dels nævner både Prokopios og Jordanes i deres respektive historiske værker danerfolket. Prokopios placerer danerne et sted på herulernes hjemrejserute fra Sydeuropa, mens Jordanes nævner dem i sin omtale af øen Scandza, hvor også suetiderne, fra hvem danerne siges at nedstamme, bor:

»Og uden for disse er der ostrogothier, raumariker, aeragnariker, de venligste finner, som er mindre end alle Scandzas beboere. Ligesom dem er også vinovilotheme. Suetiderne er en del af dette folk, og er større i kroppen end de andre. Men danerne, som er udgået af dem, tvang herulerne bort fra deres bosteder, som blandt alle Scandzas folk fremhæver deres eget navn på grund af deres højde.«⁴⁰

Som ovenfor nævnt er det klart, at »Getica« har et stærkt historiografisk præg, og derfor ikke kan bruges som del af et argument for en gotisk udvandring fra Skandinavien til den polske kyst omkring Kr.f., dette så meget mere som Jordanes postulerer, at han kan følge goterne 2050 år tilbage i tiden fra det tidspunkt, hvor han skriver, altså 550'erne e.Kr., på hvilken tid (ca. 1500 f.Kr.) de allerede boede i Gothiscandza!

Der kan således ikke skabes umiddelbar forbindelse mellem Wielbarkkulturens opståen i Nordpolen kort efter Kr.f., det formodede Gothiscandza og en udvandring fra Skandinavien, hvis man følger Jordanes' tekst konsekvent. Dette umuliggør dog ikke en migration i mindre skala, muligvis flere forskellige migrationer fra forskellige regioner omkring Kr.f. snarere end en enkelt stor migration.⁴¹

I øvrigt er der aldrig ført overbevisende arkæologisk bevis for forbindelsen mellem Wielbarkkulturen som goternes oprindelige kultur og Cernjachovkul-

turen som udtryk for goternes kultur i slutningen af det 4. århundrede e.Kr., hvor de entrerer den historiske scene for første gang, medmindre man accepterer Tacitus' »Gothones« og Ptolemaios' »Goutones« som de senere kilders goter, en tolkning der må anses for tvivlsom.⁴²

Der er også blevet sat spørgsmålstegn ved identifikationen af Gregor af Tours' danerkonge Chlochilaicus' med Beowulfkvadets Hygelac. Det er dog for mig at se mindre vigtigt, om Gregors Chlochilaicus er den samme som Beowulfkvadets Hygelac. Kvadet er under alle omstændigheder en tvivlsom kilde, men er anvendeligt i forbindelse med forskningen i datidens nordvesteuropæiske elites selvforståelse. Mere væsentligt er det, at frankerne allerede på dette tidlige tidspunkt opererede med en nordisk »anden« benævnt »daner«.⁴³

Atter ser vi altså, at hvis man vil bruge en skriftlig kilde i forbindelse med arkæologiske fund, må den/de skriftlige kilder, i lighed med de arkæologiske, forstås ud fra deres kontekst, ikke den moderne verdens opfattelse af dem. Ligeledes må vi tage højde for det faktum, at »Getica« sammen med »Germania« indtager en særlig plads blandt historikere og arkæologer, der beskæftiger sig med germanernes historie og udvikling. Eller som Goffart udtrykker det:

»Getica« indtager en hellig plads, kun overgået af Tacitus' »Germania«, som opbevaringssted for de antikviteter, der udstyrer det moderne Tyskland med dets tidligste historie. Det er blevet en slags hellig skrift, og dets migrationsfortælling er centralt i det princip, der er blevet elsket siden de tidlige romanitikere, at skandinavisk og tysk forhistorie er én og samme ting.«⁴⁴

På den anden side er det klart, at for begivenheder tæt på affatningstidspunktet, dvs. midten af det 6. århundrede f.Kr., er de senantikke kilder udmærkede. At danerne som historisk erkendt magtkoncentration er opstået omkring år 500, er således klart.⁴⁵

Spørgsmålet er så, om der, i modsætning til tilfældet den gotiske udvandring, er arkæologisk materiale, der kan underbygge en stammekonføderations opståen og mulige politiske ambitioner. Her forstås ikke nødvendigvis etnicitet, men en arkæologisk erkendt magtkoncentration, som i romersk jernalder ved Himlingøje på Sjælland i 2.-3. århundrede og Gudme-Lundeborg på Fyn i 4.-5. århundrede e.Kr. eller længere sydpå i Thüringen i 3.-4. århundrede e. Kr. (Hassleben-Leuna-komplekset). Danerne forstås her som den stamme-gruppe, der kom bedst ud af den tydeligvis intense kamp i det 2.-4. århundrede om magten i Sydøstskandinavien, som formentlig er reflekteret i de mange våbenofferfund fra perioden, uanset om disse tolkes som regulære våbenofre eller som begravelser.

Spredningen af dyrestil og kvindesmykker i Sydøstskandinavien i 6.-8. århundrede f.Kr. og fraværet af meget rige grave i perioden er blevet forstået som

indicier for et meget stabilt samfund uden det store behov for intern konkurrence mellem eliterne. Derimod menes de rige grave ved Vendel og Valsgårde i Mellemsverige at være indicier på et labilt stammesamfund uden et egentligt magtcenterum. Ligeledes indikerer de rige fund ved bl.a. Tissø og Gammel Lejre i de senere år, at der i hvert fald periodevis har været en stærk centralmagt over relativt udstrakte områder. Enkelte har endda foreslået en »pax Danorum« i den vestlige Østersøregion i 6.-8. århundrede e.Kr.⁴⁶ Der har næppe i denne tidlige fase været en egentlig overkonge, men snarere en række småkonger, der anerkendte en sådan, muligvis den med den vigtigste kultiske post. Dette sidste forslag har en del moderne etnografiske paralleller og kan, om man ønsker det, tolkes ud af Beowulfkvadet, men på sikker historisk-etnografisk grund kan vi ikke siges at være.⁴⁷

Kulturhistoriske fragmenter

Konkret er det i det ovenstående sandsynliggjort, at Pytheas fra Massalias rejse var en historisk begivenhed, og at han muligvis har besøgt Skandinavien. Enkelte arkæologiske indicier kan i hvert fald fortolkes i den retning. Analogien mellem den romerske handel på Indien og den mulige handel på Sydsandinavien er på den anden side blevet falsificeret på baggrund af både de meget forskellige arkæologiske fundtyper i Sydsandinavien og Indien, spredningen af disse fund og den helt forskellige struktur i de samtidige skriftlige kilder, der beskæftiger sig med de to områder. På den anden side er det blevet klart, at de skriftlige, romerske kilder vedrørende Sydsandinavien omtaler en begrænset periode med relativ intens kontakt, formentlig i årtierne omkring Kr.f., efterfulgt af en indirekte påvirkning gennem flere hundrede år, der dog ikke kan betegnes som romanisering i andet end allerbredeste forstand, dvs. hvis man mener, at en romersk genstand i en ikke-romersk kontekst er det samme som en form for romanisering.

Endelig er det gjort klart, at enhver forbindelse mellem »Getica« og en eventuel gotisk folkevandring omkring Kr.f. må afvises. Til gengæld er det sandsynliggjort, at der er en forbindelse mellem spredningen af en bestemt form for ornamentik og kongsgårdsarkitektur i Sydsandinavien i perioden 450-550 e.Kr. og fremkomsten af folkenavnet daner i flere historiske kilder fra perioden.

Disse resultater indikerer, at der er mange indgangsveje til at løse problemerne i spillet mellem skriftlige kilder og arkæologi. Det er således muligt at falsificere arkæologiske teorier baseret på skriftlige kilder, men det er også muligt at kvalificere dem. Dette kræver ydmyghed over for det forhåndenvæ-

rende arkæologiske, historiske og lingvistiske materiale. Som allerede Eggers fastslog, behøver enhver arkæologisk tese sin historiske antitese og vice versa.⁴⁸

Med henblik på en mere præcis metodik i forbindelse med brug af de skriftlige kilder i arkæologien, er der for mig at se ingen tvivl om, at de skriftlige henholdsvis de arkæologiske kilder må evalueres separat, før en eventuel syntese kan forsøges.

Et typisk eksempel på anvendelsen af denne metode er analysen af de forsvarsanlæg ved Lyngsmose og Lystbækgård i Vestjylland, der efter nøje analyse og overvejelse af andre muligheder samt sammenligning med udenlandske fund forbindes med »Caesars liljer«, en bestemt type forsvarsværk baseret på tilspidsede træpinde stukket i jorden beskrevet i Gallerkrigen vedrørende gallernes udfald fra belejringen af Alesia (53 f.Kr.). Og netop ved Alesia er lignende fæstningsværker fundet.⁴⁹

Omvendt er et typisk eksempel på manglende anvendelse af metoden idéen om direkte handel mellem Romerriget og germanerne. Denne er én af flere mulige fortolkninger af de mange fund af romerske genstande i Germania. Men ofte diskuteres det ikke, hvordan genstandene nåede frem til fundstedet, og ofte formodes handel, selv om krigsbytte, romersk tributbetaling eller gaveudveksling kan være lige så sandsynlige forklaringer. Som det ovenfor indikeres i diskussionen vedrørende sammenligningen mellem Gudme-Lundeborg og Indienshandelen i antikken, er dette ikke en holdbar fremgangsmåde, medmindre man kan påvise en klar konceptuel forbindelse mellem de forskellige former for udveksling.⁵⁰

Summa summarum er, at en del moderne arkæologiske tolkninger baserer sig delvist på en anakronistisk læsning af de eksisterende historiske og filologiske kilder. Dette er et ikke uvæsentligt forskningsmæssigt problem, men bestemt ikke uløseligt. For det er på baggrund af ovenstående indiskutabelt, at de skriftlige kilder i enkelttilfælde kan have en rolle at spille i studier i førromersk og romersk jernalder. Nøje overvejelser omkring nødvendigheden af at inddrage de skriftlige kilder, direkte eller indirekte, er dog af afgørende betydning for en succesfuld syntese, og som denne artikel også har indikeret, er det bestemt ikke altid rimeligt at inddrage de skriftlige kilder i studier af materiel kulturarv.

NOTER

1. Se f.eks. Andrén 1997; Wells 2001; Moreland 2001; Sauer *et al.* 2004.
2. Se Tillisch 2005a-b, 2006, 2009; Grane 2003, 2006, 2007; Arrhenius 1994; Storgaard 2003.
3. Grane 2003. Se f.eks. Lund 1993.
4. Jeg har i det komplicerede arbejde med de skriftlige kilder og materiel kultur haft

- stor glæde af dr.phil. Allan A. Lunds utrættelige forslag og korrektioner samt altid gyldne litteraturhenvisninger. Også cand.mag. Christine Nielsen har været behjælpelig med mange gode indspark. Alle påstande i det følgende står dog helt for egen regning, og alle oversættelser fra latin til dansk er mine egne.
5. Luttwak 1976, s. 183. Contra Ørsted 1999, s. 107-111.
 6. Dialismas 2004, s. 63-64.
 7. Lund 1993, s. 56.
 8. Lund 1993, s. 63-78; Høiris 2002.
 9. Tillisch 2004, 2005a; Cunliffe 2001.
 10. Nicolet 1988, s. 79-82.
 11. Athenaios 4,153E. Iliaden XIII,5: »Mysernes mænd, hippomolgernes folk som er hoppemælksfostret« (Otto Sten Dues oversættelse. København. 1999). Cf. Lund 1993, s. 83-94.
 12. Caesar *BG* 6,27. Diodoros Siculus 3,27. Cf. Lund 1993, s. 52-53.
 13. Mela, *De chorog.* 3,36, 3,57. Caesar *BG* 2,3-4. Tillisch 2005a-b, 2008. Se også Ahlenius 1897, s. 23-24; s. 24, n. 3.
 14. Neugebauer 1951, s. 68-70. Cf. Tillisch 2006, 2009 med videreførende litteratur. Contra dette synspunkt Grane 2003, 2006. Storgaard 2003. Plinius, *Nat. Hist.* 4.96-104. Tacitus, *Germ.* 44-46.
 15. Johne 2001, s. 302.
 16. Prokopios, *Bel. Goth.* 6,26-37. Det af Pytheas fra Massalia navngivne Thule er formentlig Færøerne, og ikke Island eller Norge, som ellers er den gængse opfattelse. Se Tillisch 2005a.
 17. Se især Goffart 1988, s. 104-112. Også Christensen 2002.
 18. Cf. Dion Kassios 56,18: Kort efter vedtagelsen [af æresbevisninger for et sejrrigt felttog ved Donau] kom et forfærdeligt budskab fra Germanien og forhindrede dem i at fortsætte festlighederne. For på samme tid skete følgende i Germanien. Romerne besad visse dele af landet, ikke det hele, men som det nu var blevet undertvunget; derfor har erobringerne heller ikke fundet plads i historien. Romerske soldater lå i lejr om vinteren i området; man samlede befolkningen i byer, og barbarerne omstillede sig til romersk levevis – de holdt torvedage og samledes i fredelige forsamlinger. Men de havde bestemt ikke glemt deres nedarvede skikke, deres vaner begrundet i deres natur eller deres selvstændige livsstil eller deres militære formåen. Så længe de blev omskolet lidt efter lidt, efter en kontrolleret metode, tog de ikke forandringen af deres liv ilde op eller de lagde ikke mærke til, at de var ved at ændre sig – men da Quinctilius Varus fik kommandoen i provinsen Germanien og styrede deres forhold fra sin embedsposition, tilskyndede han dem til en mere omfattende forandring; han gav dem befalinger, som var de slaver, og opkrævede penge som fra undersåtter, og det tålte de ikke. Lederne længtes efter deres tidligere magt, den brede befolkning fandt den vante orden bedre end det fremmede tyranni. De faldt dog ikke fra åbenlyst; for de kunne jo se, der var mange romere både ved Rhinen og i deres eget land. I stedet tog de godt imod Varus, lovede ham, de ville gøre alt, de fik ordre på, og førte ham længere væk fra Rhinen, ind til kheruskernes land og til floden Visurgus; dér opførte de sig fuldkommen fredeligt og venligt og gav ham forhåbninger om, at de kunne underkaste sig endda uden militær magt. (Simon Laursens oversættelse). Vedr. Waldgirmes se Becker & Köhler 2001.
 19. 26. *Classis mea per oceanum ab ostio Rheni ad solis orientis regionem usque ad fines Cimbrorum navigavit, que neque terra neque mari quisquam Romanus ante id tempus adit, Cim-*

- brique et Charydes et Semnones et eiusdem tractus alii Germanorum populi per legatos amicitiam meam er populi Romani petierunt.*
20. Velleius Paterculus 2,106: [...] *Et eadem mira felicitate et cura ducis, temporum quoque observantia, classis, quae Oceani circumnavigaverat sinus, ab inaudito atque incognito ante mari flumine Albi subvecta, cum plurimarum gentium victoria parta cum abundantissima rerum omnium copia exercitui Caesarique se iunxit.* Tillisch 2008; Labuske 1989. Contra Storgaard 2003.
 21. Nicolet 1988, s. 59-63.
 22. Se f.eks. Grane 2007; Ørsted 1999.
 23. Worsaae 1934, s. 94.
 24. Erslev 1911 (1972), s. 1-9, 73-75. Cf. Moreland 2001; Gjerløff 1999, s. 426-438.
 25. Brøndsted 1930 (1966).
 26. Lund 2002.
 27. Se Kossina 1914.
 28. Grane 2007, især s. 205-211.
 29. Lund 1993, s. 46-47, 118-119. Cf. Lund 2007, 2002; Ørsted 1999; Neumeier 1997.
 30. Plinius, *Nat. Hist.* 37,35-36: *Sotacus credidit in Britannia petris effluere, quas electricas vocavit, Pytheas Guionibus, Germaniae genti, accoli aestuarium oceani Metuonidis nomine spatium stadiorum sex milium; ab hoc diei navigatione abesse insulam Abalum; illo per ver fluctibus advehi et esse concreti maris purgamentum; incolas pro linga ad ignem uti eo proximisque Teutonius vendere. 36. huic et Timaeus credidit, sed insulam Basiliam vocavit...* Dansk oversættelse: Sotacus mente, at der i Britannien flød fra sten noget han kaldte elektrider; Pytheas [siger], at der er en havbugt med en bredde på sekstusind stadier, der kaldes Metuonidis, hvor det germanske folk guionerne boede. Fra denne er der en dags sejlads til øen Abalus. Her bliver det (i.e. rav) i foråret ført ned ad floderne og udskilt fra det størknede hav. De lokale bruger det som ved til bål, og sælger det til de nærtboende teutoner. 36. Også Timaios troede på ham, men kaldte øen Basilia.... Se Tillisch 2004; 2005a. Tillisch, u.forb., er en detaljeret gennemgang af Pytheas fra Massalia med danske oversættelser og græsk og latinsk paralleltekst af samtlige tekststeder samt kommenterende tekst. Se også Grane 2007, s. 192-193 samt Mittenhuber 2003, s. 45-52. Mittenhuber argumenterer overbevisende for korrektheden af Pytheas' observationer ud fra datidens begrænsede instrumenter.
 31. Cf. Ahl 1982.
 32. Ahl 1982, s. 398-404. Se også Oppenheimer 2007, s. 4-9, 310-329. At modsætningen har været der, er der dog ingen tvivl om, cf. betegnelsen »vælsk« om de keltiske og latinske sprog, som germanerne mødte, da de ekspanderede mod sydvest i 2.-5. århundrede e.Kr.
 33. F.eks. Kaul & Martens 1995. Se også Riis 1959 og Cunliffe 2001.
 34. Cf. Robinson 1994; Becker 1949.
 35. Se Storgaard 2003, s. 106-110. Contra: Tillisch 2006. En *periplous* er en liste over anløbshavne for skippere. Flere sådanne findes for Sortehavet og Middelhavet.
 36. Bursche 1993, s. 473.
 37. Se bl.a. Begley & de Puma (red.) 1991.
 38. Stilborg 1997, s. 294; Manley & Rudkin, 2005; Cunliffe, B. 2001. Marcenko *et al.* 2000.
 39. Rasmussen 1995. Ørsted 1999, 47-50. Se Morley 2007; Finley 1982.
 40. Prokopios, *Bel.Goth* 6.26-37. Latinsk tekst: Jordanes, *Getica* 5.21. *Sunt et his exteriores Ostrogothae, Raumarici, Aeragnaricii, Finni mitissimi, Scandzae cultoribus omnibus mitiores;*

nec non et pares eorum Vinoviloth; Suetidi, cogniti in hac gente reliquis corpore eminentiores: quamvis et Dani, ex ipsorum stirpe progressi, Herulos propriis sedibus expulerunt, qui inter omnes Scandiae nationes nomen sibi ob nimia proceritate affectant praecipuum.

41. Kaliff 2001. Cf. Kulakov 2005, s. 10-13.
42. Se f.eks. Noble 2006 med videreførende litteratur.
43. Goffart 1988, især s. 73-96. Christensen 2002, s. 21-24. Christensen 2005. For eksempler på udvandringsfortolkningen Kokowski 1995; Kaliff 2001.
44. Goffart 1988, s. 30. »The Getica holds a hallowed place, perhaps second only to Tacitus's *Germania*, as a repository of the antiquities that furnish modern Germany with its earliest history. It has become a kind of sacred scripture, and its migration story is the linchpin of the principle, cherished since the early Romantics, that Scandinavian and German antiquity are one and the same.«
45. Goffart 1988, s. 48-56.
46. Nielsen 1991; Näsman 1999, s. 5-10.
47. Cf. Helms 1988; Christensen 2005.
48. Eggers 1954, s. 296-297.
49. Eriksen & Rindel 2001, s. 15-20.
50. Cf. Laser, Voss *et al.* 1994, s. 2.

LITTERATUR

- Ahl, F. 1982: Amber, Avallon and Apollo's Singing Swans. *American Journal of Philology* 106, s. 373-411.
- Ahlenius, K. 1897: Die älteste geographische Kenntnis von Skandinavien. *Acta Philologica Suecana* III, s. 22-47.
- Andreasen, F. & O. Grøn 1995: Sløjkanalen. *Skalk* 1995:2, s. 30-32.
- Andrén A. 1997: *Mellan Ting och Text. En introduktion til de historiska arkeologierna*. Stockholm/Stehag.
- Arrhenius, B. 1994: Aspects of Barter Trade exemplified at Helgö and Birka. I: P.O. Nielsen, K. Randsborg & H. Thrane (red.): *The Archaeology of Gudme and Lundeberg. Papers presented at a Conference at Svendborg, October 1991*, København, s. 189-194.
- Becker, C.J. 1949: An Irish Bronze Cauldron found in Jutland. *Acta Archaeologica*, s. 265-271.
- Becker, A. & H.J.Köhler 2001: Das Forum von Lahnau-Waldgirmes. I: S. Hansen & V. Pingel (Hrsg.): *Archäologie in Hessen. Festschr. f. Fritz-Rudolf Herrmann*, Rahden, s. 171-177.
- Begley, V. & R. De Puma (red.) 1991: *Rome and India*. University of Wisconsin.
- Brøndsted, J. 1930 (1966): En Oldtidsforfatter under arkæologisk Kontrol. *Skalk* 1966.4. Genoptryk fra *Tilskueren* 1930, s. 20-35.
- Bursche, A. 1993: Der Markomannenkrieg und der Zufluss römischer Münze in das Barbaricum. I: H. Friesinger, J. Tejral & A. Stuppner (red.): *Markomannenkriege. Ursachen und Wirkungen*, Brno, s. 471-485.
- Christensen, A.S. 2002: *Cassiodorus, Jordanes and the History of the Goths*. København.
- Christensen, A.S. 2005: Beowulf, Hygelac og Chlochilaicus. Om beretningskronologi i Beowulf. *Historisk Tidsskrift* 105, s. 40-77.
- Cunliffe, B. 2001: *The Extraordinary Voyage of Pytheas the Greek*. London.
- Dialismas, A. 2004: The Aegaeon melting pot: history and archaeology for historians and prehistorians. I: Eberhard W. Sauer (red.): *Archaeology and Ancient History. Breaking down the boundaries*. London, s. 62-75.

- Eggers, H.J. 1954: *Einführung in die Vorgeschichte*. München.
- Eriksen, P. & P.O. Rindel 2001: Lyngsmose og Lystbækgård – et Borremoseanlæg og Caesars liljer i Vestjylland. *FRAM*, s. 9-21.
- Erslev, K. 1911 (1972): *Historisk Teknik. Den historiske Undersøgelse fremstillet i sine Grundlinier*. København.
- Finley, M.I. 1985: *Ancient History: Evidence and Models*. London.
- Gjerløff, A.K. 1999: Syn for Sagn – Dansk arkæologi og historie i 1800-tallet. *Historisk Tidsskrift* 99, København, s. 406-445.
- Goffart, W. 1988: *The Narrators of Barbarian History (AD 550-800). Jordanes, Gregory of Tours, Bede, and Paul the Deacon*. Princeton.
- Grane, T. 2003: Romerske kilder til Germaniens geografi og etnografi. I: L. Jørgensen, B. Storgaard & L.G. Thomsen (red.): *Sejrens Triumf. Norden i skyggen af det romerske imperium*. København, s. 126-147.
- Grane, T. 2006: En kommentar til: Søren Skriver Tillisch, »Romerne og os – et debatoplæg«. *1066 – Tidsskrift for Historie* 2006.1, s. 29-41.
- Grane, T. 2007: *The Roman Empire and southern Scandinavia – a northern connection! : a re-evaluation of military-political relations between the Roman Empire and the Barbaricum in the first three centuries AD with a special emphasis on southern Scandinavia*. København.
- Hansen, U.L. 1987: *Römischer Import im Norden*. København.
- Helms, M.W. 1988: *Ulysses' Sail*. Princeton.
- Hoffmann, B. 2004: Tacitus, Agricola and the role of literature in the archaeology of the 1st Century AD. I: Eberhard W. Sauer (red.): *Archaeology and Ancient History. Breaking down the boundaries*. London, s. 151-164.
- Høiris, O. 2002: *Antropologien i antikken*. Århus.
- Kaliff, A. 2001: *Gothic Connections. Contacts between eastern Scandinavia and the southern Baltic coast 1000 BC-500 AD*. Uppsala.
- Kaul, F. & J. Martens 1995: Foreign South Eastern Influences in Denmarks Early Iron Age. *Acta Archaeologica* 66, s. 111-161.
- Klindt-Jensen, O. 1950: Foreign Influences in Denmarks Early Iron Age. *Acta Archaeologica* 20, 1949, s. 1-241.
- Kokowski, A. 1995: Schätze der Ostgoten – Textteil. I: A. Kokowski (red.): *Schätze der Ostgoten*. Stuttgart, s. 24-113.
- Johne, K.P. 2001: Semnonen am Lech. Die Augsburgsburger Victoria-Altar und die Historia Augusta. I: Michael Meyer (red.): »*Trans Albim Fluvium*«- Forschungen zur vorrömischen, kaiserzeitlichen und mittelalterlichen Archäologie. *Festschrift für Achim Leube zum 65. Geburtstag*. Rahden, s. 299-307.
- Kossina, G. 1914: *Die deutsche Vorgeschichte, eine hervorragende nationale Wissenschaft*. Würzburg.
- Kulakov, V. 2005: *The Amber Lands in the Time of the Roman Empire*. BAR International Series 1356. Oxford.
- Labuske, H.U. 1989: Die Römer am Kimbernkap. *Klio* 71,1, s. 138-145.
- Laser, R., H.U. Voss et al. 1994: *Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum. Deutschland. Band 1. Bundesländer Brandenburg & Berlin*. Bonn.
- Lund, A.A. 1993: *De etnografiske kilder til Nordens tidlige historie*. Århus.
- Lund, A.A. 2002: *Mumificerede moselig*. København.
- Lund, A.A. 2007: Zur *interpretatio Romana* in der »Germania« des Tacitus. *Zeitschrift für Religions und Geistesgeschichte* 59.5, s. 289-310.

- Luttwak, E. 1976: *The Grand Strategy of the Roman Empire from the 1st Century AD to the 3rd*. Baltimore.
- Manley, J. & D. Rudkin 2005: A pre-43 AD ditch at Fishbourne Roman Palace. *Britannia* 36, s. 55-100.
- Marcenko, K. et al. 2000: *Die Siedlung Elizavetovka am Don*. Moskva/Berlin.
- Morley, N. 2007: *Trade in Classical Antiquity*. Cambridge.
- Mittenhuber, F. 2003: Die Naturphänomene des hohen Nordens in den kleinen Schriften des Tacitus. *Museum Helveticum* 60, s. 44-59.
- Moreland, J. 2001: *Archaeology and Text*. London.
- Neugebauer, O. 1951: *The Exact Sciences in Antiquity*. København.
- Neumeier, H. 1997: »Freies Germanien«/»Germania libera« – Zur Genese eines historischen Begriffs. *Germania* 75,1, s. 53-67.
- Nicolet, C. 1988: *L'Inventaire du Monde. Géographie et politique aux origines de l'Empire romain*. Paris.
- Nielsen, K.H. 1991: Centrum og periferi i 6.-8. århundrede. Territoriale studier af dyrestil og kvindesmykker i yngre germansk jernalder i Syd- og Østskandinavien. I: *Fra Stamme til Stat 2 – Høvdingesamfund og kongemagt*. Højbjerg, s. 127-154.
- Noble, T.X.F. (red.) 2006: *From Roman provinces to Medieval Kingdoms*. London.
- Näsman, U. 1999: The Ethnogenesis of the Danes. I: T. Dickson & D. Griffiths (red.). *The Making of Kingdoms. Anglo-Saxon Studies in Archaeology and History* 10, s. 1-10.
- Olsen, O. 1966: Hørg, Hov og Kirke. Historiske og Arkæologiske Vikingetidsstudier. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1965.
- Oppenheimer, S. 2007: *The Origins of the British*. London.
- Rasmussen, B.M. 1995: Brokær: Ein Reichtumszentrum der römischen Kaiserzeit in Südwestjütland, *Acta Archaeologica* 66, s. 39-110.
- Riis, P.J. 1959: The Danish Bronze Vessels of Greek, Early Campanian and Etruscan Manufactures. *Acta Archaeologica* 30, s. 1-50.
- Robinson, D.E. 1994: Dyrkede planter fra Danmarks forhistorie. *Arkæologiske Udgravninger i Danmark* 1993, s. 20-39.
- Storgaard, B. 2003: Kosmopolitiske aristokrater. I: L. Jørgensen, B. Storgaard & L.G. Thomsen (red.): *Sejrens Triumf. Norden i skyggen af det romerske imperium*. København, s. 106-125.
- Tillisch, S.S. 2004: Pytheas fra Massalia – en nordlandsfarer? *1066 – Tidsskrift for Historie*, 34, 2004.2, s. 24-30.
- Tillisch, S.S. 2005a: Ultima Thule – Fragmenter af en rejse for længe siden. *Aigis* 5.1.
- Tillisch, S.S. 2005b: Rom og Skandinavien – Nogle kommentarer til »Sejrens Triumf«. *Meddelelser fra Klassisk Arkæologisk Forening* 59, s. 20-29.
- Tillisch, S.S. 2006: Romerne og os - et debatoplæg, *1066 – Tidsskrift for Historie* 36, 2006.1, s. 21-29.
- Tillisch, S.S. 2009: Romerne og *Sinus Codanus*: Om de skriftlige kilder og den arkæologiske evidens. I: L. Appel (red.): *Arkæologi Rundt om Skagerrak og Kattegat*, Gilleleje Museum. I forberedelse.
- Tillisch, S.S. u. forb.: *Pytheas fra Massalia. Om Oceanet. Fragmenter og kommentarer*.
- Wells, P.S. 2001: *Celts, Germans and Scythians*. London.
- Worsaae, J.J.A. 1934: *En Oldgranskers Erindringer 1821-1847*. Udgivet ved Victor Hermansen. København.
- Ørsted, P. 1999: *Danmark før Danmark*. Haslev.

Archaeological “checks” of classical writers

Written sources and material culture in Southern Scandinavia

The writings of classical authors have rarely been used in the study of Southern Scandinavian prehistory during the last 50 years. This is primarily because of their misuse in the early part of the 20th century and the professionalisation of archaeology after the Second World War. As the interests of archaeology have moved from a local to a regional scale this situation has changed. However, there has been no theoretical or methodological discussion of the relationship between written sources and material culture in Southern Scandinavia in the past 10–15 years, despite the employment of a wide selection of sources in studies of material culture. This is problematic since much research suggests that great theoretical and methodological care is needed in approaching this problem.

Through the study of three examples, the basics of a methodology for studying prehistoric societies such as that existing in Southern Scandinavia during the Iron Age will be laid down. The three examples are: Pytheas the Massaliot and his journey to the amber island of Abalus, a comparison between exchange at the Gudme-Lundeborg ‘emporium’ with Roman-Indian trade and the historical-archaeological emergence of “the Danes”.

Written sources and material culture

The relationship between written sources and prehistoric archaeology is ambivalent. There is nothing like a reference to a written source to enliven a dry treatise! However, a direct relationship between written and archaeological sources is rare. But an

archaeological interpretation is pieced together using information from many sources, and given the close relationship with historical science it is not *prima facie* feasible to leave out historical sources in archaeological treatises. The anthropology of antiquity is also important here since it considered the northern Barbarians to be wilder and more hot-headed and, conversely, more just and free, the further they lived from the Graeco-Roman centre of the world. Similarly, the southern and eastern Barbarians were said to be lazy and live under tyranny – a reference to the climate in which they existed. In light of this, the use of written sources relative to the archaeological record presupposes a careful consideration of textual and historical context (fig.1).

The interrelation of the written sources

The interrelation of the sources may best be described as an equation containing an abundance of unknowns. Overall we can distinguish two main groups of sources: mythological, such as those concerning the myths of the Hyperboreans and of Apollo, and factual historical-ethnographic.

The oldest factual source is undoubtedly the fragments of “On the Ocean” by Pytheas the Massaliot, mainly surviving in Strabo and Pliny. Pytheas was followed by a number of lost Hellenistic authors. In the 1st century AD, Pomponius Mela, Pliny and Tacitus all concerned themselves to some degree with lands now recognised as being in Southern Scandinavia, as did Claudius Ptolemaeus in the mid-2nd cen-

ture AD. This latter work was, however, based on a compilation produced no later than c. 110 AD by Marinus of Tyros. After Claudius Ptolemaeus there is no direct mention of Southern Scandinavian prior to the 6th century AD writers of Jordanes and Prokopios.

Historiographical survey

In the early days of archaeology, J. J. A. Worsaae, Oscar Montelius and Sophus Müller considered archaeology, to a greater or lesser degree, to be part of historical science, albeit with certain specific core objectives related to material culture. It was only with the arrival of Johannes Brøndsted that archaeology thought itself able to 'check' the written sources against the archaeological record. This trend became more pronounced in the latter part of the 20th century as the developments of the 1930s and 1940s were denounced, and processual archaeology reigned supreme from the early 1960s onwards.

Ulla Lund-Hansen's study of Roman imports in Scandinavia changed the situation somewhat and since then teleological projects, like *Fra Stamme til Stat* in Denmark, the Borre project in Norway and the Svealand project in Sweden, have dominated archaeological research into the Iron Age of Southern Scandinavia.

Simultaneous with these developments, other researchers have pointed out the complexity inherent in using a combination of written sources and material culture. More especially, they have shown that *Germania libera*, a common denomination of non-Roman *Germania*, is a historiographic misnomer as well as *Germania magna* and *Germania transrhenana*, none of which is mentioned in the sources.

All this leads to the need for an evaluation of the relationship between written sources and the archaeological record in order to provide a sound basis for a future methodology.

Pytheas the Massaliot and the North

In international research there is no doubt that Pytheas' visit to Abalus, the amber island, and *Ultima Thule* far to the north was a real historical event. This has been questioned somewhat by Scandinavian archaeologists on the basis of, as I see it, incorrect readings of the written sources and the lack of any direct evidence of such a journey. Such evidence should, however, not be expected to exist from a single journey and the surviving fragments are sufficient to enable a few archaeological-historical suggestions to be made. For example, identification of the amber island as the former island of Thy in Northwest Jutland, and the idea of amber as fuel as being reminiscent of its use in conjunction with burial rites.

The Romans in India and in Scandinavia – an analogy?

Southern Scandinavia takes up no more than a few lines in Claudius Ptolemaeus' geographical treatise of the 2nd century AD. Despite this, the meagre information offered has, in recent years, been used in conjunction with the rich sites of Gudme-Lundeborg and Himlingøje to argue for close contacts with the Roman Empire. This trade has been perceived as being analogous to that between Roman Egypt and India. This conclusion is shown to be wrong by a comparison of the archaeological records of Southern Scandinavia and India, and by considering the continuity of sources on India against the fragmentary state and diminishing number of the sources relating to Southern Scandinavia. For example, there are abundant finds of amphorae from India and none from South Scandinavia, and there is at least one major work on Romano-Indian exchange and only fragments relating to the Romano-German equivalent.

The ethnogenesis of the Danes

In the first half of the 6th century AD the Danes are mentioned three times in written sources. Although we will most probably have to disengage completely Jordanes' creation myth of the Goths from the usual link to the assumed but unproven Gothic migration from Sweden around the turn of the era, this is still an important source. Accordingly, the contemporary archaeological record indicates the appearance of a polity in Southern Scandinavia fairly likely to be connected with the Danes, and maybe even a *pax Danorum* of the 6th–8th centuries AD.

Cultural historical fragments

It has been shown that it is possible both to falsify and to qualify archaeological interpretations using written sources. It has been demonstrated that Pytheas the Massaliot's journey was a real historical event, backed up by archaeological evidence. It has also been shown that the Roman imports at Gudme-Lundeborg and Himgøje do not seem to reflect trade equivalent to that between Rome and India. A direct comparison of the material and

historical evidence seems to exclude that possibility. Furthermore, sources from the 6th century AD, together with the material culture, strongly suggest the appearance of a polity centred on the Danes and demonstrate that there is no inherent connection between Jordanes' Gothic creation myth and the assumed Gothic migration.

Methodologically it seems clear that material culture and written sources must be evaluated separately in order to judge the potential for synthesis. Only after careful consideration of the pros and cons can an argument be proposed.

A major conclusion is that some modern archaeological interpretations of material culture are based partly on anachronistic readings of the relevant written sources. Accordingly, while there is positive confirmation that the written sources, even those referring to the Early Iron Age of Southern Scandinavia, may be of use in the study of prehistory, there is also a warning that this is not always the case. Very serious contextual considerations must precede any attempts at a synthesis between these two diverse groups of evidence relating to the past.

Søren Skriver Tillisch
Atheneskolen, København